

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Fayzieva Umida Asadovna

Buxoro davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: Maqolada bo'lajaka o'qituvchilarni tayyorlashda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik asoslari tadqiq etilgan hamda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish samaradorligining mezonini sifatida asoslangan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik vazifalar, mezon.

Аннотация: В статье исследуются педагогические основы развития профессиональной компетентности при подготовке будущих учителей, основанные на критерии эффективности развития профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, будущий учитель, педагогические задачи, критерий.

Hozirgi ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyot bosqichida uzluksiz ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya ishlarining samaradorlik darajasini oshirish, ayniqsa, bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassislarning kasbiy - shaxsiy kompetentligini oshirish, jumladan, pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga yo'naltirish, o'quv jarayonini modernizatsiyalash, ta'lim hamda axbarot- kommunikativ texnologiyalarni keng tatbiq qilish, shuningdek hamda ilg'or xorijiy tajribalarni oliy ta'lim tizimiga olib kirish muhim va o'ta dolzarb vazifalardan biridir. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimida ijodkor, mustaqil

harakat faoliyatiga ega bo'lgan, pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil eta oladigan, o'zining kasbiy bilim, ko'nikma, malakalari asosida yangicha o'qitish shakli, metod va vositalarini izlab topib, amaliyotga joriy etadigan malakali mutaxassislarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Milliy ta'lim tiziminig integratsiyasi magistratura bosqichida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda umumjahon ta'lim tizimi tendensiyalari talablarini, xususan magistrnlarni o'z yondashuvlariga o'zgartirishlar kiritish hamda o'quv, ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish shakllarini qaytadan ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, «Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz»¹. Hozirgi davrda ta'lim samaradorligini oshirish, mutaxassislarning kasbiy kompetentlik darajasini rivojlantirish, pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga yo'naltirish, oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga innovatsion ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish va maqsadli yo'naltirish oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashdagi dolzarb vazifalar sifatida belgilandi. Ta'lim – jamiyatni isloh qilish va uni tashqi dunyo uchun yanada ochiq hamda yangi texnologiya va bilimlarga yo'naltirilgan jamiyatga aylantirishning asosiy omilidir. U nafaqat jamiyatning rivojlanish istiqboli, balki har bir insonning alohida faoliyatini oldindan aniqlaydi va belgilaydi.

“Kompetentlik” (ingl. “competence” – “qobiliyat”) – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish tushunchsi bilan belgilanadi.

Kasbiy kompetentlik esa – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar- ning egallanishi va ularni amalda yuqoridarajada qo'llay olinishi demakdir.

¹ Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: «O'zbekiston», 2017. –22-b.

Kasbiy kompetentlik negizida quyidagi sifatlar aks etadi.

1. Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub'ektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, bilim, ko'nikma va malakalarni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informasion, kreativ, innovasion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

a) psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

b) metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

c) informasion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish;

d) kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondoshish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

e) innovasion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;

f) kommunikativ kompetentlik – ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo'lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata olish.

g) shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

h) texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni

i) boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

j) ekstremal kompetentlik – favqulodda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Kompetentlilikning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

1. Kompetentlilik faoliyatl bilan bog'liq tushuncha bo'lib, ma'lum bir sohaga oid bilim, ko'nikma, malakalar bilan uyg'unlashgan umumiy ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi.

2. Kompetentlilik muayyan vaziyatda o'zini xolis baholagan holda yo'l tanlay olish ko'nikmalarida namoyon bo'ladi.

Kasbiy tayyorgarlikka kasbiy rivojlanish deb qaraydigan bo'lsak, bo'lajak kasbiy faoliyat tajribasini egallash deganda kompetentli mutaxassisning *istiqbol sari intiluvchan, o'zgarishlarni oldindan ko'rib biladigan, doimiy ravishda o'z-o'zini rivojlantirishga yo'nalganligi nazarda tutiladi*. Tayanch, bazaviy va maxsus kompetensiyalar majmui kasbiy kompetentlik mazmunini tashkil etadi.

Tayanch kompetensiyalar istalgan kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lib, hozirgin davrda shaxsning erishgan muvaffaqiyatlari bilan bog'liq. Tayanch kompetensiyalar bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ular eng avvalo, axborotlarga ishlov berish asosida professional topshiriqlarni bajara olish qobiliyati; kommunikasiya, shuningdek, chet tilida muloqot qila olish; fuqarolik jamiyatida shaxsning ijtimoiy-huquqiy xulq-atvori asoslarida namoyon bo'ladi.

Bazaviy kompetensiyalar muayyan kasbiy faoliyatning (pedagogik, boshqaruv v.b) o'ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi.

Maxsus kompetensiyalar kasbiy faoliyatning aniq predmetli yoki tor sohasini ifodalaydi. Maxsus kompetensiyalarga muayyan kasbiy faoliyat sohasida *tayanch* va *bazaviy* kompetensiyalarning amalda qollanilishi sifatida qarash mumkin.

Kompetentlilikning uchala turi ham o'zaro bog'liq va birgalikda rivojlanadi. Shuningdek, faoliyatni individual uslubini shakllantiradi, mutaxassisni yaxlit obrazini yaratadi va pirovard natijada kasbiy kompetentlilikning yaxlit ko'rinishini hosil qiladi.

Tayanch, bazaviy va maxsus kompetensiyalar o'zaro uyg'un ravishda hayotiy muhim turli darajadagi va murakkablikdagi topshiriqlar hal etishda namoyon bo'ladi.

Pedagoglarda kasbiy kompetensiyani shakllantirishning umumiy maqsadi – pedagoglarning muayyan sohadagi kasbiy pedagogik faoliyatida umumiy ilmiy, kasbiy pedagogik va maxsus kompetensiyalari rivojlanish jarayonini aniqlash.

Kasbiy kompetentlilikning bir nechta rivojlanish bosqichlari mavjud:

1-bosqich. Bo'lajak kasbiy faoliyat kontekstida *tayanch* kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Ijtimoiy-gumanitar bilimlar, jumladan pedagogika sohasi mutaxassisi ishini tahlil qilish natijasida shunday turdagi faoliyat uchun xos bo'lgan *tayanch kompetensiyalarni* ajratish imkonini berdi. Bular quyidagilar:

- 1) konseptual – kasbiy-pedagogik faoliyatning nazariy asoslarini tushunish, pedagogika sohasiga oid umumiy, falsafiy va metodologik yondashuvlarni egallash;
- 2) instrumental – pedagogik metodlar va malakalarga ega bo'lish;
- 3) axloqiy qadriyatli – pedagoglik ishining qabul qilingan me'yorlari, ma'naviy qadriyatlari, uning missionerlik va insonparvar yo'nalganligi, pedagogning ijtimoiy mas'uliyati, jamiyatning taraqqiyoti uchun pedagogik faoliyatning ahamiyati, bolalikni va alohida bir insonning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash;
- 4) integrativ – nazariya va amaliyotni, ularning axloqiy-metodologik tarkibini pedagogik muammolarni hal etishda uyg'unlashtira olish qobiliyati;
- 5) kontekstual – pedagogik faoliyat amalga oshiriladigan ijtimoiy, madaniy, tashkiliy muhitni tushunish, pedagogik jarayonda individuallikni namoyon etishning o'ziga xosligi;

6) adaptasiyalı – pedagogik jarayonlarning ziddiyatlarini, ijtimoiy-pedagogik o'zgarishlar xarakterini, voqea-hodisalar va odamlar xulq-atvorining o'zgaruvchanligini oldindan ko'ra olish, bularning hammasiga tayyor bo'lish qobiliyati;

7) kommunikativ – zamonaviy axborot oqimlaridan, shaxslararo kommunikasiyaning yozma va og'zaki vositalaridan samarali foydalana olish, turli turli ijtimoiy-rolli pedagogik pozisiyalarda dialogik muloqot qila olish, turli xil odamlarning o'ziga xosligi, pozisiyasi va fikrlarini qabul qila olish ko'nikmalari.

2-bosqich– ta'lim oluvchilarning kasbiy-professional topshiriqlarga “sho'ng'ish” jarayoni kechadi. Bu topshiriqlarni hal etish usullarni egallash orqali shakllantirilgan tayanch kompetensiyalar asosida *bazaviy kompetensiyalar* hosil qilinadi. Bu bosqichda bazaviy va tayanch kompetensiyalarning o'zaro singishi (integrasiyasi) ro'y beradi.

3-bosqich– bazaviy kompetensiyaning tayanch va maxsus kompetensiya bilan o'zaro chambarchas bog'liq integrasiyasi amalga oshiriladi. Shundan so'ng *maxsus kompetensiyalar*ning rivojlanish jarayoni kecha boshlaydi.

Pedagogning maxsus kompetensiyalari rivojlanish jarayoni ish tajribasi va o'quv topshiriqlarini bajarish, ijodiy ish va loyihalarning o'zaro uyg'unligi, pedagogik tadqiqotlar olib borish orqali kechadi.

Yaxlit olganda bazaviy kompetensiyalar zamonaviy kasbiy faoliyat asosiy topshiriqlarni tushunish, tayanch kompetensiyalar esa shu topshiriqlarni echish algoritimiga o'tishni nazarda tutadi. Maxsus kompetensiyalar esa alohida bir mutaxassisning kasbiy faoliyati misolida bazaviy va tayanch kompetensiyalarning qo'llanilishini ko'rsatadi.

Pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga o'tish sabablari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- jamiyatda o'zgarishlarning intensivligi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sur'atining yuqoriligi;
- ijtimoiy va kasbiy axborot oqimining uzluksiz o'sib borishi;

- shaxs talablari hamda yuqorimalakali kadrlarga bo'lgan jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni modernizasiyalash vazifalari;

- zamonaviy odam, mutaxassisning hayotiy faoliyati davomida turli topshiriqlarni hal etishga nisbatan faollik, mustaqillik, tayyorliligiga nisbatan talab ortganligi.

Umuman, pedagogik tayyorgarlikka kopetensiyali yondashuvning o'ziga xos farqlanuvchi tomoni ta'lim jarayonining kasbiy-pedagogik topshiriqlarni hal etishda aniq (moddiylashtirilgan va sub'ektiv) natijaga erishishga yo'nalganligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: «O'zbekiston», 2017. –22-b.
2. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. – M.: Znanie, 1996.
3. Муслимов Н. и др. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари //Т.: Сано стандарт. – 2015.
4. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. – T.: Fan, 2004.
5. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
6. Бафаев М. М., Файзиева У. А. Профессиональная я-концепция педагога //NovaInfo. Ru. – 2016. – Т. 2. – №. 57. – С. 462-466.
7. Файзиева У. А., Хикимова М. Т. Условия эффективности педагогического общения //Наука. Мысль: электронный периодический журнал. – 2015. – №. 1. – С. 19-22.
8. Файзиева У. А., Назаров А. М. МУЛОҚОТ-ШАХСЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРДА САМАРАЛИ ТАЪСИР ВОСИТА СИФАТИДА ОБЩЕНИЕ-ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ COMMUNICATION AS AN EFECTIVE

MEDIUM IN INTERPERSONAL RELATIONS //Қахҳоров СҚ, Атоева МФ,
Жамилов ЮЮ Интер.

9. Жураев Б. Т. Деятельность педагога по гуманизации учебно-воспитательного процесса //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.